

MANJINSKA VERA, MANJINSKA VERSKA ZAJEDNICA I VERA MANJINA: POKUŠAJ RAZJAŠNJENJA*

»Brat udara na brata u veri samo zato što se u nečemu razlikuje,
često u sitnom detalju.«

Dragoljub B. ĐORĐEVIĆ

Niš

Sažetak

Metodološki je sasma nužno, a i zbog realija koje proizvode prenapregnute odnose među ljudima i narodima, što preciznije pojmovno omeđiti i odrediti sledeće fenomene: »religiju«, »verispovest«, »manjinsku veru«, »veru manjina« i »manjinsku versku zajednicu«. Može se pretpostaviti da oko njihovog definisanja ima puno nesporazuma, da ih ključni društveni igrači veoma suprostavljeno shvataju, te da to direktno prouzrokuje situaciju u kojoj postoje privilegije za jedne a uskraćenosti za druge – prvi se favorizuju a drugi žigošu. Autor u tekstu nastoji da razjasni spomenute fenomene i njihov odnos.

Ključne reči: Manjinska vera, manjinska verska zajednica, vera manjina

PROBLEM

Metodološki je sasma nužno, a i zbog realija koje proizvode prenapregnute odnose među ljudima i narodima, što preciznije pojmovno omeđiti i odrediti sledeće fenomene: »religiju«, »verispovest«, »manjinsku veru«, »veru manjina« i »manjinsku versku zajednicu«.* Može se pretpostaviti da oko njihovog definisanja ima puno nesporazuma, da ih ključni društveni igrači veoma suprostavljeno shvataju, te da to direktno prouzrokuje situaciju u kojoj postoje privilegije za jedne a uskraćenosti za druge – prvi se favorizuju a drugi žigošu. Evo primera.

POJMOVNA RAZJAŠNJENJA

Religija. Množina misli kako je sve potaman oko *religije* – svi znamo šta ona jeste, mnoštvo je neposredno živi – i zaludno traćimo dragoceno vreme iznova se čudeći pred njom. Ali, i o tome ide reč, jedno je ona u zamisli naučnika, drugo u formulaciji teologa, sasvim nešto treće u službenoj (državnoj) konceptualizaciji. I zaista, držeći na umu P. Bejera (Beyer, 2003) izuzetno uticajnu trodelnu tipologiju konceptualizacije religije na *bogoslovsku, naučnu* i *oficijelnu*, lako uočavamo razlike u tretmanu religija, koje idu toliko da pojedinim od njih uopšte osporavaju da su to za šta se izdaju, pravno ih sankcionišu kao nereligije i izgone sa

* Jakovu Jukiću, od koga sam stalno učio.

* Urađeno u okviru projekta (1310) "Kulturni i etnički odnosi na Balkanu – mogućnosti regionalne i evropske integracije", koji se izvodi na Filozofskom fakultetu u Nišu, a finansira ga Ministarstvo za nauku i tehnologiju RS.

javne scene. Službena zamisao religije, oslobođena teoloških i naučnih uvida a oslonjena na četiri društvena podsistema – sud, vladu, mas medija i obrazovanje – arbitrarno presuđuje: nekome veli »ti jesi religija, tebi to priznajemo, dajemo ti slobodu javnog delovanja i podržavamo te«; nekome kazuje »ti nisi religija, tebi to ne priznajemo, oduzimamo ti slobodu javnog delovanja i proganjamo te«. I gle čuda: jedna istovetna pojava »ovde« je religija sa svim počastima, »tamo« nije čak ni registrovana – jeste zabranjena ili se prihvata kao ikoje preduzeće ili udruženje građana. (Primer radi, u srpskim školama sedam verskih zajednica može da izvodi veronauku, ostali nikako; u kineskim školama se taoizam ubraja u religije, u tajvanskim ne; kineska i indonežanska vlada prepoznaju pet službenih religija, ali svih pet različitih; u SAD sajentologija jeste religija, u Nemačkoj nije.)

Dakako, ostavljajući na stranu izazovnu tvrdnju Dž. Z. Smita (Beyer, 2003:142) o naučnoj konstrukciji religije (“Religija je jedino kreacija naučnih istraživanja. Ona je stvorena u naučno-istraživačke svrhe putem komparacije i generalizacije. Religija ne postoji nezavisno od akademskog sveta.”), mi se vezujemo za sociološko određenje: *Religija je organizovani skup saznanja, osećanja, simbola, kulturnih radnji, moralnih i drugih propisa i verovanja vezanih za zamisao o “onostranom biću”*.¹

Ako je donekle razumljivo da iz državnog i bogoslovskeg – najmanje iz naučnog – ugla neke religije mogu biti osporene i proglašene za nepostojeće, mnogo je teže shvatljiv istovetan postupak prema jednoj od veroispovesti unutar konkretne religije. U gornjoj situaciji imamo to da jedna religija odbija drugu – na primer, oficijelno definisano hrišćanstvo u Nemačkoj (protestantizam, rimokatolicizam i pravoslavlje) ne priznaje sajentologiju, nesumnjivu religijsku i kulturnu novinu. U donjoj zgodi dešava se da jedan krak neke religije samostalno ili u zajednici sa drugim odbacuje treći – primera radi, oficijelno definisano hrišćanstvo u Srbiji (pravoslavlje i rimokatolicizam) eliminiše protestantizam, izistinsku najmlađu hrišćansku konfesiju; brat udara na brata u veri samo zato što se u nečemu razlikuje, često u sitnom detalju.

Konfesija. Pojam “konfesija” se pogrešno, barem po mom sudu, poistovećuje sa rečju “religija” (Đorđević, 2003b:408). Konkretna religija je šira odrednica i u okviru nje većma imamo po nekoliko konfesija, našim jezikom imenovano – veroispovesti. Nema svetske, univerzalne ili otkrivene religije bez veroispovednih “krakova”. Tako se na primer, ako pogledamo religije koje preovlađuju na Balkanu, hrišćanstvo grana na pravoslavnu, katoličku i protestantsku konfesiju, a islam na sunitski i šiitski. To za sobom povlači razvoj konfesionalne kulture, specifičnog veroispovednog mentaliteta i konfesionalne pripadnosti. Bude li se na njima preterano insistiralo, eto nam konfesionalcentrizma i nevolja koje za sobom neminovno donosi. Rat jeste najtragičniji produkt religio- i konfesionalcentrizma (Đorđević, 1990, 1996, 1996a, 1997, 1998).

Manjinska vera. Stvar se komplikuje i zbog činjenice da u svakom društvu, pa i u društvima Balkana, pored većinske/ih, postoje i *manjinske vere*. Koje su to vere? U nedavnom određenju (Đorđević, 2002:76) »pod manjinskim verama u našem slučaju podrazumevam sve sem islamske religije i pravoslavne i rimokatoličke konfesije. Znači, u ovu kategoriju ulaze, pre svega, protestantska veroispovest i raznoliki izdanci orijentalnih religija, transformisani u zapadnim društvima”. U drugim balkanskim državama razdeoba na većinsko/manjinsko može

¹ Ili: “Religijom se može smatrati svako *verovanje* u apsolutnu i mističnu *moć*, od koje čovek *zavisi*, i koja *kontrolira* njegov život i smrt, ali na koju može *uticati*, ako se *ponaša* na određene načine; svoja *iskustva* sa tom moći može da *izražava* na kognitivan, emocionalan, praktičan i mističan način, to jest u obliku učenja, obreda, zajednice vernika ili harizmatске ličnosti; sticanje i izražavanje iskustava sa tom moći ima za njega određeno *značenje*, a za zajednicu određen *značaj*, jer bi bez toga njegov život i život zajednice izgledao sasvim drukčiji (Šušnjić, 2003:378).”

biti drukčija; istaknimo tako da u Rumuniji sve sem pravoslavne i rimokatoličke veroispovesti spada u manjinske vere, a u Albaniji sve osim islama i katolicizma.

U zapadnoj se, posebno američkoj, literaturi pak rabi sintagma *religiozne manjine*, i u okviru toga izdvajaju dva većinska tipa: *verujuće grupe* i *etno-religiozne grupe*. U prvi tip se ubrajaju, primera radi, Jehovini svedoci, mormoni, sajentolozi, pentekostalni hrišćani, članovi Hare Krišna i Unifikacione crkve velečasnog Muna – sve ono što se u javnoj raspravi ili sociološkim rečnikom naziva sektama i kultovima, često strogo pejorativno. Drugi tip se račva u dva podtipa na *nastanjene rezidente* (settled residents) i *raseljene rezidente* (displaced residents). Religiozne manjine kao nastanjene rezidenti jesu dugo utemeljene zajednice poput tibetantskih budista i ujugurskih muslimana u Kini ili grkokatolika u Poljskoj ili Ukrajini. Religiozne manjine kao raseljeni rezidenti jesu, na primer, turski muslimani u Evropi ili zajednice Jevreja, grčkih pravoslavaca i italijanskih katolika u Sjedinjenim Državama (Little, 2002).²

Manjinska verska zajednica. Trenutak je da se ovde uvede i pojava »*manjinska verska zajednica*«. Pošto nema religije bez institucije, možda će biti jasnije ako kažemo da su većinske verske grupe u Srbiji i Crnoj Gori Islamska zajednica i Srpska pravoslavna i Rimokatolička crkva, a ostale religiozne organizacije – denominacije, sekte i kultovi – manjinske. O njima inspirativno piše i R. Mel (2003:187), unoseći prekopotrebno razlikovanje između brojnog, kvantitativnog i sociološkog, kvalitativnog aspekta manjinskog položaja verskih zajednica: »Brojčano manjinstvo nužno se ne poklapa sa sociološkim.« Tako, nasuprot našem svrstavanju, R. Cacanaska (2003:445),³ vredan istraživač verskih zajednica u Makedoniji, vodeći računa samo o kvantitetu a zapostavljajući kvalitet, u manjinske grupe ubraja i Rimokatoličku crkvu. U niti jednoj balkanskoj državi, premda je u svim, sem u Hrvatskoj, zaista manjinska po brojnosti vernika, ona nema status manjinske zajednice, jer je sociološki većinska, tj. izjednačena sa islamskim zajednicama i pravoslavnim crkvama. To se slaže sa Melovom intervencijom koja izlazi na sledeće: za postojanje manjinske verske grupe nužno je da bude priznata kao takva od javnog mnjenja i da se to priznanje pokazuje, ili da je bilo manifestovano, u strukturi društva preko posebnog pravnog statusa. Hoće se reći da jeste, ili je bila, pravno ispod vladajuće religije i verske zajednice, a njeni vernici građani drugog reda – po pravilu žigosani i šikanirani. Iako se misli da nije korektno namah i po definiciji jednačiti manjinsku versku zajednicu sa sektom, koliko god da objektivno stremi prema njoj, mi ipak tvrdimo da, barem na prostoru Balkana, ona jeste najčešće kult, sekta ili denominacija, ili se tako na nju gleda.

U Srbiji, a kako je to sistematizovala i R. Cacanaska (2003:447-448) za Makedoniju, verništvo manjinskih verskih zajednica regrutuje se iz tri izvora: (1) reprodukcijom iz date manjinske verske zajednice, koja prilično dugo postoji – adventisti kod nas, metodisti kod njih; (2) preobraćanjem članova i privrženika većinske verske organizacije – pravoslavaca u obe zemlje; i (3) misionarenjem među religijski sinkretičkoj etničkoj manjini – Romima u oba slučaja.

Sva je prilika da će uskoro po koja manjinska verska zajednica – u Srbiji, Makedoniji, Albaniji... svejedno gde – da to ne bi bila, ispuniti brojčani uslov, tj. kvantitativno narasti, no ostaće dugo još manjinska, jer će teško osvojiti sociološki uzus, tj. neće moći tako brzo i bezbolno da izmeni stav okruženja, čak i državno-pravni tretman. (Da ne manjka prostor, bilo bi uputno navesti koji primer žigosanja manjinskih vera i njihovih zajednica, jer je toga puno u svim balkanskim zemljama bez izuzetka.)

² Uz svo poštovanje D. Litla, nesumnjivo vodećeg autoriteta za pitanje "manjinstva" u religijsko-crkvenom kompleksu, moramo primetiti da se njegova tipologija ne može u potpunosti primeniti na balkanska društva.

³ Pretpostavljamo da je previd u pitanju, jer se ona pretežno oslanja na analize Mela, čiju je citiranu knjigu i prevela na makedonski.

Vera manjina. I poslednje razjašnjenje: koje su to *vere manjina*? Povodom njih je stvar jednostavnija i nema nekih nesuglasica. Kako sam već pisao (Đorđević, 2002), nema omeđivanja, jer su pripadnici svih etničkih grupa i nacionalnih manjina na Balkanu ujedno i privrženici neke od religija i konfesija, odnosno članovi većine verskih zajednica – bile one velike ili male (tabela 2). Iz tog rakursa gledano, religije i konfesije jesu vere i etničkih većina i etničkih manjina. Problem je u tome kako su etničke grupe i nacionalne manjine, ovoga puta i kao verske manjine, primljene i tretirane u religijama i konfesijama, tj. verskim organizacijama kojima odsudni pečat udaraju većinski narodi. Tako se može desiti, o čemu mnogi analitičar ne brine, da konkretna etnička grupa bude u dvostrukom manjinskom položaju: istovremeno je i etnička i verska manjina.

Tabela 2

MANJINSKE VERE I VERE MANJINA NA BALKANU

ZEMLJA	RELIGIJA	KONFESIJA	MANJINSKE VERE	MANJIN. VERSKE ZAJEDNICE	VERE MANJINA
Albanija	Islam Hrišćanstvo	Sunitizam Šiizam Katolicizam	Pravoslavlje Protestantizam	APC Protestantske zajednice	Sve pobrojane
Bugarska	Hrišćanstvo Islam	Pravoslavlje Katolicizam Sunitizam	Protestantizam	Protestantske zajednice	Sve pobrojane
BiH	Islam Hrišćanstvo	Sunitizam Katolicizam Pravoslavlje	Protestantizam	Protestantske zajednice	Sve pobrojane
Grčka	Hrišćanstvo	Pravoslavlje	Protestantizam Katolicizam Islam	Protestantske zajednice Islamska zaj.	Sve pobrojane
Makedonija	Hrišćanstvo Islam	Pravoslavlje Katolicizam Sunitizam	Protestantizam	Protestantske zajednice	Sve pobrojane
Rumunija	Hrišćanstvo	Pravoslavlje Katolicizam	Protestantizam Islam	Protestantske zajednice Islamska zaj.	Sve pobrojane
SCG	Hrišćanstvo Islam	Pravoslavlje Katolicizam Sunitizam	Protestantizam	Protestantske zajednice	Sve pobrojane
Hrvatska	Hrišćanstvo	Katolicizam	Pravoslavlje Protestantizam Islam	SPC Protestantske zajednice Islamska zaj.	Sve pobrojane

PREPORUKA

Jasno je da manjine – zvali ih mi manjinskim verama, religioznim manjinama ili manjinskim verskim zajednicama – itekako trpe pritisak većine, to jest "službene" nacionalne vere. A ne bi trebalo, jer se to kosi sa suštinom same religije kao takve i nanosi štetu demokratskom razvoju naših zemalja.

Razume se da onda stabilnost i razvoj civilnog društva u balkanskim državama nisu mogući ako se ne popravi: a) *odnos većinskog verskog stanovništva prema verama manjina*; i b) *prema manjinskim verama*. Zato njihove pravoslavne crkve, Rimokatolička crkva i

islamske zajednice imaju zadatak da u svojim najbrojnijih vernika usađuju ideju religijskog saživota s manjinskim istovernicima ili inovernicima. Tako bi religijska tolerancija postala uzor za trpeljivost i interkulturalističku praksu u ostalim podsistemima društva.

MINORITY RELIGION, MINORITY RELIGIOUS COMMUNITY AND RELIGION OF MINORITIES: AN ATTEMPT OF CLARIFICATION

Dragoljub B. Đorđević
Niš, Serbia & Montenegro

Summary

It is very important methodologically, but also because of the real facts that produce over affected relationships among people and peoples, to notionally border and define, as precise as we can, the following phenomena: “religion”, “confession”, “minority religion”, “religion of minorities”, and “minority religious community”. One can assume that there are a number of misunderstandings connected with their definitions, that the key social actors have diametrically opposed views about them, as well as that they directly cause situations in which exist privileges for ones and deprivations for others – the former being favoured, the latter being stigmatized. The author of the article is trying to clarify mentioned phenomena and their relationships.

Key words: *minority religion, minority religious community, religion of minorities*

KNJIŽEVNOST

Beyer, P. (2003), Conceptions of Religion: On Distinguishing Scientific, Theological, and “Official” Meanings, **Social Compass**, Louvain, 2, 141-460.

Бъргър, П. Л. (съст.) (2004), **Десекуларизацията на света**, София, Социооптики.

Цацаноска, Р. (2003), Протестантизмот во Македонија и современото малцинско-христијанско верско структурирање, **Теме**, Ниш, 3, 437-449.

– (2003a), Мањинске хришћанске верске заједнице у Македонији – интернационална оквирна одредница, у: **Kultura u procesima razvoja, regionalizacije i evrointegracije Balkana** (str. 337-343), Niš, Filozofski fakultet, Sven.

Danchin, P. G. (2002), Religion, Religious Minorities and Human Rights: An Introduction, In: **Protecting the Human Rights of Religious Minorities in Eastern Europe** (pp. 1-29), New York, Columbia University Press.

Danchin, P. G. and E. A. Cole (ed) (2002), **Protecting the Human Rights of Religious Minorities in Eastern Europe**, New York, Columbia University Press.

Devetak, S., Kalčina, L. and M. F. Polzer (ed) (2004), **Legal Position of Churches and Religious Communities in South-Eastern Europe**, Ljubljana, Maribor, Vienna, ISCOMET at all.

Đorđević, D. B. (1990), Religions Identity as a (Dis)Integration Factor, **Innovation**, Vienna, 1, 107-116.

– (1996), The Serbian Orthodox Church Between Heaven and Earth, **Facta Universitatis Series: Philosophy and Sociology**, Niš, 3, 275-293.

- (1996a), Il cristianesimo ortodosso serbo e la chiesa ortodossa serba nella seconda e nella terza Jugoslavia, **Religioni e Società**, Firenze, 25, 28-42.
- (1997), Religijske i konfesionalne granice na Balkanu: izazov interkulturalnosti, u: **Granice: izazov interkulturalnosti**, Beograd, Forum za etničke odnose.
- (1998), Serbian Orthodox Church, the Disintegration of the Second Yugoslavia, and the War in B&H, In: **Religion and the War in Bosnia**, Atlanta, Scholars Press.
- (2002), Vere manjina i manjinske vere, u: **Romi na raskršću**, Niš, Punta/DDA/KSS/Bahtalo drom.
- (2003), Roma in Serbien – Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft, **Ost-West. Europaeische Perspektiven**, Freising, 2, 93-102.
- (2003a), Interrelationships Among the Church, that is, Religious Communities and the Protection of Small Religious Communities, In: **Democracy and Religion**, Belgrade, Center for Ethnical Research.
- (2003b), Веришповест, **Теме**, Ниш, 3, 408.
- (2003v), **Roma Religious Culture**, Niš, JUNIR.
- (2003г), **Секте и култови**, ИП «Ж. Албуљ», Београд.
- (2003d), Pravoslavlje i islam: dodirne tačke, **NUR**, Beograd, 38, 50-52.
- (2004), Evangelization, Conversion, Proselytism: Example of Romas' Protestantization, In: **Evangelization, Conversion, Proselytism** (pp. 75-82), Niš, JUNIR, Punta.
- (2004a), О протестантизацији Рома Србије – уводна расправа, **Religija i tolerancija**, Novi Sad, 1, 103-112.
- (2004b), **Romi: od zaboravljene do manjine u usponu**, Niš, OGI.
- (2004c), Serbian and Albanian Youth from “Preševo Valley” on the Roma People, In: **Towards Non-violence & Dialogue Culture in South East Europe** (pp. 183-210), Sofia, Institute for Social Values and Structures «Ivan Hadjysky».
- Ђорђевић, Д. Б. и Д. Тодоровић (2000), Кривудаи друмови до ромских душа – Црквени великодостојници о Ромима као верницима, **Зборник Матице српске за друштвене науке** (стр. 205-238), Нови Сад.
- (2001), Religijska većina o religijskoj manjini: stavovi Srba o Romima kao vernicima, u: **Interreligijski dijalog kao vid pomirenja u Jugoistočnoj Evropi** (str. 153-178), Beograd, Fond Demokratski centar.
- (2002), Religijska svest Roma muslimana (i pravoslavaca), **Habitus** (str. 147-167), Novi Sad.
- Ђорђевић, Д. Б., Д. Тодоровић and Л. Милошевић (2004), **Romas and Others – Others and Romas: The Social Distance**, Sofia, Institute for Social Values and Structures «Ivan Hadjysky».
- Ђорђевић, Д. Б., Д. Тодоровић i Ј. Живковић (2001), **Vere manjina i manjinske vere**, Niš, JUNIR, Zograf.
- Ђорђевић, Д. Б., Ј. Живковић and В. Јовановић (2004), Serbs, Albanians and the Fate of the Romas, **Theoretical Perspectives**, Dhaka, 11, 103-128.
- Filipović, M. and D. B. Ђорђевић (2003), Ethnic Minorities about Religious Minority: Hungarians and Muslims about Roma as Believers, In: **Roma Religious Culture** (pp. 31-36), Niš, JUNIR, YURom centar, Punta.
- Little, D. (2002), Religious Minorities and Religious Freedom: An Overview, In: **Protecting the Human Rights of Religious Minorities in Eastern Europe** (pp. 33-57), New York, Columbia University Press.
- Hamilton, M. (2003), **Sociologija religije**, Beograd, CLIO.
- Mardešić, Ž. (2004), Desekularizacija svijeta u globalizaciji?, **Crkva u svijetu**, Split, 1, 3-5.
- Мел, Р. (2003), **Социологија на протестантизмот** (Ružice Cacanoste umnoženi prevod na makedonski knjige: Mehl, Roger, The Sociology of Protestantism, Philadelphia, The Vestminster Press, 1970), Скопје.

Musteată, S. (ed) (2001), **Religion, Society and Education in Post-Totalitarian Societies of Central and South Eastern Europe**, Chişinău, ARC.

Сикимић, Б. (ур.) (2004), **Скривене мањине на Балкану**, Балканолошки институт Београд, САНУ.

Шушњић, Ђ. (2003), Религија, **Теме**, Ниш, 3, 375-378.

Tanner, A. (ed) (2004), **The Forgotten Minorities of Eastern Europe**, Helsinki, East-West Books.

Todorović, D. (ed) (2004), **Evangelization, Conversion, Proselytism**, Niš, JUNIR, Punta.

Torfs, R. (2004), Experiences of Western Democracies in Dealing with the Legal Position of Churches and Religious Communities, In: **Legal Position of Churches and Religious Communities in South-Eastern Europe** (pp. 19-25), Ljubljana, Maribor, Vienna, ISCOMET at all.